



МОНГОЛ ҮНДЭСНИЙ БОЛОН МОНГОЛ ХҮНИЙ ҮНЭТ ЗҮЙЛСИЙГ ТОДОРХОЙЛОХ СУДАЛГАА, ҮР ДҮНГЭЭС (2011)

Зохиогч: Очирын Пүрэв
Боловсролын Үндэсний Хүрээлэн доктор (Sc.D) профессор

Хүлээн авсан: 2026. 03.09 Хянагдсан: 2026.04.15 Зөвшөөрсөн: 2026.05.18

Хураангуй

Энэхүү судалгаагаар Монгол үндэсний болон монгол хүний үнэт зүйлсийг онол-эмпирик аргаар шинжлэх ухаанчаар тодорхойлохыг зорив. Судалгаанд индукци, дедукци, контент анализ болон социологийн асуулгын аргуудыг хослуулан хэрэглэж, гадаад, дотоодын судалгааны өгөгдөл, бодлогын баримт бичгүүдийг ашигласан болно. Онолын болон эмпирик судалгааны үр дүнд Монгол үндэсний үнэт зүйлсийн цөм нь Монгол үндэстний ялгарал, нэгдэл-ижилсэл (national identity) буюу төр, газар нутаг, удам угсаа, түүх, хэл, соёл, ёс заншил, нүүдлийн сонгодог мал аж ахуйн цогц мөн болохыг дэвшүүлэв. Түүнчлэн монгол хүний язгуур үнэт зүйл нь саруул холч ухаан, дасан зохицох чадвар, прагматик хандлага, нүүдэлчний эрх чөлөө болохыг нотоллоо. Эдгээр үнэт зүйлс нь монгол хүн, үндэстний амин мөн чанарыг илэрхийлэгч дээд эрхэмлэлүүд юм. Судалгааны үр дүнг бүх түвшний боловсролын сургалтын хөтөлбөр, багш бэлтгэх тогтолцоо болон боловсролын салбарын удирдах ажилтан, мэргэжилтнүүдийн үйл ажиллагаанд тусган хэрэгжүүлэх бүрэн боломжтойг тодотгов.

Түлхүүр үг:

Үнэт зүйлс (Values), Монгол үндэсний үнэт зүйлс, түүний тогтолцоо, Монгол хүний үнэт зүйлс, бүрдэл, Дэлхийн үнэт зүйлс

Нэг. Монгол үндэсний болон монгол хүний үнэт зүйлс (Values)-ийг тодорхойлох онол, арга зүйн үндэслэл

- Үнэт зүйлсийн онол, үзэл баримтлал:
 - Орчин үед үнэт зүйлсийг: орон зай, цаг хугацаанаас үл хамааран оршдог хэмээн үздэг объектив идеалист үзэл (шинэ кантч, шинэ томист, интуитивист гэх мэт);
 - Оюун санаа, сэтгэл, ухамсарын үзэгдэл гэж тайлбарладаг субъектив идеалист онол (логик позитивист, феноменологи, эмотивист, лингвист

анализ гэх мэт) ;

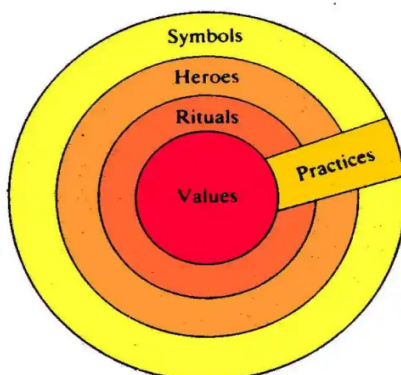
- Хүний бодит хэрэгцээ- бүхэлдээ байгалийн хуулийн илэрхийлэл хэмээн үздэг натуралист үзэл (хэрэгцээ, сонирхлын онол, хувьсалын ёс зүй, сансарын теологи ёс зүй зэрэг) ;
- Үнэт эрхэмлэл(идеал)-оршихуйн бие даасан хүрээ, хүмүүн түүнтэй харилцах, эс харилцах мөн чанартай хэмээдэг трансценденалист үзэл (гол төлөөлөгч А.Галль, Альберт, Фома Аквинский зэрэг); гэсэн философи үзэл баримтлал, онолууд
- Тэрчлэн үнэт зүйлсийн тогтолцоог түүх, эдийн засаг, нийгмийн хөгжлийн үүднээс авч үздэг үнэлэмж (аксиологи)-ийн сэтгэл судлал, үнэлэмжийн хэм хэмжээ (норматив) судлал, үнэлэмжийн үнэт эрхэмлэл судлал (аксиологи трансценденализм), үнэлэмжийн онтологи зэрэг диалектик үзэл баримтлал, сургаалууд хөгжиж байна. Эдгээрийг бид судалгааныхаа онол, арга зүйн ерөнхий үндэс болгов.

Мөн үнэт зүйлсийн талаар тусгайлан судалсан эрдэмтэд Гийрт Хофстед (Hofstede G), Шалом Шварц (Shalom Schwartz), Ричард Барретт (Barrett R), Эуард Спрангер, (Eduard Sprange), Абрахам Маслоу (Abraham Maslow) нарын судалгааны онол, арга зүйг тодотгон хэрэглэв.

Хэдийбээр монгол улс үндэстэн ардчилсан, зах зээлийн харилцаат нийгэмд шилжсэн сүүлийн 30 гаруй жилд газар, малыг хувьд өмчилсөн, барилга объект олныг барьсан зэрэг эдийн баялагт хамаарах зүйл цөөнгүй бүтээсэн нь нүдэнд ил харагдаж байгаа ч монголчууд бид хэн бэ?, монгол үндэсний үнэт зүйл чухам юу вэ?, бидний сэтгэлгээ, үзэл бодол, хэм хэмжээ, итгэл үнэмшил, ёс суртахуун хэрхэн өөрчлөгдсөн, эдгээр нь өнөөдөр ямар түвшинд байна?, ардчиллын үнэт зүйлс бид бүгдийн үйл ажиллагаанд бүрэн тусгалаа олж чадсан уу? гэх мэт асуултуудад оновчтой хариулт үгүйлэгдэж байна.

Судлаач Гийрт Хофстед үнэт зүйлсийг дэлхий нийтийн соёлын хүрээнд авч үзэхдээ “Оюун ухааны нэгдсэн програмчлал” (Hofstede G. , 2001) гэсэн. Энэ нэгдсэн програмчлал нь бүлэг, нийтлэг, үндэстэн угсаатныг бусдаас ялгах, ялгаруулах гол шалтгаан болдог. Тэрбээр хүний оюун ухааны програмчлалын 3 шатыг: Бие хүний, Бүлгийн, Нийтийн; гэж тодотгожээ.

Зураг 1. Гийрт Хофстед (Hofstede, 2001)-ийн “Соёл, үнэт зүйлийн сонгинон загвар





-Загварын цөм хэсэгт тухайн үндэстний язгуур эрхэмлэлт, тогтвортой, барагтай бол өөрчлөгддөггүй үнэт зүйлс (Values) оршдог. Энэ цөм хэсэг-үнэт зүйлсийн зарим нь хуучирсан ч далд байдлаар өнөөгийн үнэт зүйлст үүрэг гүйцэтгэсээр байдаг. Үүнд хувь хүмүүс, бүлгүүд, үндэстний үнэт зүйл ч багтна. Энэ нь үндэстний үнэт зүйлс хичнээн чухал нөлөөтөйг илтгэнэ.

-Цөмийг тойрсон эхний давхарга нь зан заншил, зан үйлүүд (Rituals). Үндэстэн, угсаатны харилцах, мэндлэх, хүндлэх, талархах, зочлох, угтах, үдэх, байгаль орчноо хайрлах гэх мэт зан үйлүүд багтна. Эдгээр зан үйл алгуур өөрчлөгдөж байдаг.

-Цөмийн хоёр дахь давхарга нь “Баатарууд” (Heroes). Үндэстний баатрууд, манлайлагчид, эрдэмтэд, одод зэрэг тухайн үндэстэн, нийгэмд үлгэр дуурайл үзүүлдэг бүх хүмүүс байж болно. Уран зохиолд гардаг “баатар” зохиомол дүр зэрэг ч соёл, үнэт зүйлд нөлөөлдөг. Үүний жишээ нь, уран зохиолд гардаг мэт цус сорогчид байдаггүй ч түүнийг дүрсэлсэн зохиол гарснаас хойш барууны ертөнцийн олон хүмүүст айдас төрүүлсэн гэдэг.

-Гурав дахь давхарга нь бэлгэ тэмдгүүд (Symbols). Өнөө үед ихэнх бэлгэ тэмдэг BMW, Apple, Louis Vuitton, манай урлагын Ну хамтлаг зэрэг брэндүүд болж харагддаг. Эдгээр бэлгэ тэмдгийн зарим нь түр зуурын шинжтэй ч хөгжлийн чиг хандлагаар хувьсан өөрчлөгдөж байдаг.

-Цөмийг тойрсон гурван давхаргын огтолцох бүх зүйлс практик (Practices)-аас сурч, суралцаж болно.

Мөн эрдэмтэд үнэт зүйлсийг : 1. Хүмүүс хоорондын харилцаа, 2. Юмстай харилцах харилцаа, 3. Хүн дотоод ертөнцтэйгээ харилцах, хэмээн гурван хүрээнд авч үзсэн. Харин улс төрийн үнэт зүйлийг эрдэмтэн Rokeach тэгш байдал ба эрх чөлөө гэсэн хоёр хэмжүүрээр тайлбарлаж, Тэгш боловч эрх чөлөө хязгаарлагдмал (коммунист), Тэгш байдал, эрх чөлөө хязгаарлагдмал (фашист), Эрх чөлөөтэй боловч тэгш байдал хязгаарлагдмал (консерватив), Эрх чөлөөтэй, тэгш байдал хангагдсан ч хувийн өмчгүй (социалист) хэмээн ангилсан.

Судлаач Шварц (Shalom Schwartz) үнэт зүйлсийг: эрх мэдэл, ололт амжилт, амьдрал, аз жаргалд дурлах, сэтгэл хөдлөл (сэдэлжих) өөрийгөө удирдах, байгаль орчинтойгоо зохицон орших, халамж, уламжлал, нийцэн зохицох (эв эеийг эрхэмлэх), аюулгүй байдал; гэж 10 ангилсан. (Шалом Шварц, 1987)



Зураг 2. Хүний хөгжил, төлөвшлийн тухай Барреттийн загвар



Эх сурвалж: THEORETICAL SUPPORT FOR THE BARRETT MODEL By Crystal Wiedemann, Ph.D. https://www.valuescentre.com/wp-content/uploads/PDF_Resources/Front-facing_articles/Barrett-Model-Theoretical-Support_Psychology-1.pdf

Дээрх загварт хүний төлөвших, хөгжих үндсэн гурван бүрдлийг:

- 1) Эрүүл бие, найдвартай харилцаа холбоо, үр дүнтэй гүйцэтгэлээр хүний хөгжлийн үндэс суурийг бий болгох
- 2) Бие даасан байдал, өсөлт, хөгжлийг нэгтгэснээр тасралтгүй хувьсан өөрчлөгдөх
- 3) Жинхэнэ би-тэй нийцэж, бусадтай нийтлэг зорилгоор хамтран ажиллаж, илүү сайн сайхны төлөө хувь нэмрээ оруулж ажиллах; гэсэн үнэт зүйлсээр тодорхойлжээ. Абрахам Маслоугийн онолд үндэслэсэн, эмпирик нотолгоотой, сэтгэл судлалын шинэ онолуудаар дэмжигдэж буй Барретт загвар нь хүний хөгжилд ямар үнэт зүйлс хэрэгтэйг тод харуулсан.

Хүснэгт 1. Гадаад, дотоодын эрдэмтдийн дэвшүүлсэн үнэт зүйлсийн тухай ойлголт, тодорхойлолтын харьцуулалт

Эрдэмтэд	Үнэт үйлсийн тухай үзэл баримтлал (ойлголт), тодорхойлолт
Kluckhorn, Hofstede (2001)	Үнэт зүйл гэдэг нь хувь хүний онцлог чанар болон бүлгийн өвөрмөц шинж чанарыг илтгэх илэрхий болон илэрхий бус ойлголт бөгөөд боломжит хэв шинж, арга барил, үйл ажиллагааны үр дүнгээс сонголт хийхэд нөлөөлдөг хүсүүштэй байдлын тухай ойлголт
Rokeach (1972)	Тухайн хүнийг үнэ цэнт зүйлтэй гэх нь түүний хэв шинж, оршихуйн зорилгоос ч илүүд үзсэн үйл ажиллагааны нь тогтвортой хэв маяг, эрхэмсэг оршихуйн зорилготой байхыг хэлнэ.
McGuire, Garavan, Saha, & O'Donnell, (2006)	Үнэт зүйл нь аль ч тохиолдолд өөрчлөгдөшгүй тогтвортой, бие хүний хувьд болон нийгмээрээ хүлээн зөвшөөрсөн үзэл бодол, итгэл үнэмшил, зан үйлийн цогц.



Сластенин В.А., Чижакова Г.И. (2003)	Үнэт зүйл гэдэг нь нийгэм, хувь хүний болон ерөөс аливаа үзэгдлийн бодит шинж чанар болон түүний эерэг утга, үнэ цэнийг илэрхийлсэн ойлголт юм.
Баатартогтох Ц. (2000)	Үнэлэмж бол хүн төрөлхтний оюуны соёлын нэг чухал төрөл, үүнд: шашин, ёс цадиг, улс төрийн ба эрхийн ухамсар, техник сэтгэлгээ гэх мэт бүх төрлийн үр дүн болж, тэдгээрийг дамжин хэрэгжиж, үүний хамт тэдгээрийн хөгжилд онцгой нөлөө үзүүлдэг соёлын төрөл мөн.
Гомбосүрэн Ц.(2004)	Үнэт зүйл гэдэг нь хүний оршихуйн үндэс, объектив ахуйн шаардлагын илрэлийг хүн төрөлхтний оюун ухаанаар үнэлсэн үнэлэмжийн нийлбэр юм.
Золзаяа М. (2007)	XIII-XIV зууны монголын ёс зүйн сэтгэлгээний түүхийн эх сурвалжуудад эцэг эхийн ач, үнэнч шударга ёс, нөхөрлөх ёс, нэр төрөө бодох, эв эеэ хичээх, хатуужил тэвчээртэй байх, зарлиг ёсыг дагах зэрэг эрхэмлэлийг дээдэлж байсан тухай өгүүлдэг. Үүний хамт ахчлах дүүчлэх, тахилга, анд бололцох, ураг барилдах, элчин солилцох, хаан өргөмжлөх, хууль дээдлэх зэрэг ёс заншлыг тусгаж, хуримын, андгай тангараг өргөх, найр наадмын, мэндлэх, талархлын, утгах үдэх, хувцаслах, зооглох, ёс горим тогтосныг харуулна. Түүнчлэн эв эе, эрдэм, нигүүлсэхүй сэтгэл, өршөөлт сэтгэл, ачийг ачаар хариулах ёс, өглөг, төрийг эрдмээр болон хууль цаазаар засах ёс өндөр байр суурь эзэлжээ.
Пүрэв О. (2019, 2021)	Үнэт зүйл гэдэг нь улс, үндэстний түүхэн хувьсал, хөгжлийн явцад бүтээн бий болгосон, өвлөж, хөгжүүлж байх ёстой оюун, сэтгэлийн болон эдийн дээд эрхэмлэлт зүйлийн цогц бөгөөд хүмүүс үндэснийхээ үнэт зүйлд үнэмшиж итгэдэг, зан үйл, сурч боловсрохдоо сэдэл, удирдлага болгодог онцлогтой байна.
Цэцэнбилэг Ц. (1998)	Үнэлэмж бол хувь хүний харилцдаг нийтлэгт болон өөрт нь ач холбогдолтой зан үйлийн эрхэмлэх зорилго хийгээд аргын тухай төсөөллүүд юм.
Сэлэнгэ Х. (2004)	Үнэт зүйл гэдэг нь хүний оршихуйн үндэс, объектив ахуйн шаардлагын илрэлийг хүн төрөлхтний оюун ухаанаар үнэлсэн үнэлэмжийн нийлбэр юм.
Оюунцэцэг Н., Оюунгэрэл Д. ба бусад. (2020)	Сонгодог философи болон үнэт зүйлийг судалдаг аксиологийн онолд субъектээс объектод хандсан харилцаа, түүнээс үүдсэн хэм хэмжээт үйлийн цогцыг үнэт зүйл гэдэг. Боловсролын хүрээлэн. Эрдэм шинжилгээний бичиг №25 УБ., х. 119



Монголын нийгмийн өөрчлөлт (2013х.131)	(2013) Хүмүүс их төлөв нийтээр зөвшөөрдөг, үйл хөдлөлдөө дагаж мөрддөг нийтлэг жишгүүд байдаг бөгөөд чухам тэдгээрийг үнэт зүйлс буюу эрхэмлэх зүйлс гэнэ. Үнэлэх үйлийн үр дүнг үнэлгээ юмуу үнэлэмж хэмээмэй. (х.131)
Оксфордын философийн тайлбар толь (Black-barn,1996)	Үнэт зүйл гэдэг нь бие хүний сонголт хийхэд нөлөөлж, хөгжил дэвшил өөд чиглүүлдэг үзэл баримтлал бөгөөд субъектив, обьектив хоёр талтай.
Захиргааны шинжлэх ухааны нэр томъёоны тайлбар толь (2022) х.386	Үнэт шилдэг чанар, аливаа зүйлийн үнэлэмжийн эх загвар болж чадах юмс үзэгдэл, обьект, санаа бодлыг илэрхийлдэг ойлголт юм. Өөрөөр хэлбэл, хүмүүсийн хэрэгцээтэй, хүсүүштэй, итгэл найдвар болж буй зүйлийн ойлголт юм.

Хүснэгт 2. Үнэт зүйлсийн тухай олон талт ойлголт ба шинжлэх ухааны онолын хандлагын хамаарал (Пүрэв,2019)

Үнэт зүйлсийн тухай олон талт ойлголт	Шинжлэх ухааны онолын аль хандлагад хамаарах
-Үнэт зүйл гэж нийгэмд хүлээн зөвшөөрөгдсөн ойлголт, үзэл бодол, итгэл үнэмшил, зан үйлийн нэгдэл	Аксиологи, Социологийн болон Сэтгэл судлалын хандлага
-Үнэт зүйл бол хэм хэмжээ	Эрх зүй болон Социологийн хандлага
-Үнэт зүйл бол хүсч буй зорилгоор илэрхийлэгдэн, ямарваа нэг үйлдлийг хийх сэдэл	Сэтгэл судлалын хандлага
-Үнэт зүйл бол аливаа үйлдэлд хөтөлж чиглүүлдэг чухал хамааралт зүйл	Сэтгэл судлалын болон Социологийн хандлага
-Үнэт зүйл бол олон төрлийн хандлага, зан төлөвийн шалтгаан, нөлөөлөл	Сэтгэл судлалын болон Социологийн хандлага
-Үнэт зүйл бол чухал байдал буюу ач холбогдлын дэс дараалал, эрэмбэ	Философи, аксиологийн болон Сэтгэл судлалын хандлага

Дээр дурдсанаас нэгтгэн дүгнэвэл, хүний амьдрал, үйл ажиллагааны үнэт чиглэмж, сэдэл, баримжаа, мөрдөмж болж байгаа, нэн эрхэмлэн дээдэлдэг оюуны болон материаллаг зүйлсийн талаар нийгэмд хүлээн зөвшөөрсөн хэм хэмжээ, итгэл үнэмшил, зан үйлийн цогцыг үнэт зүйлс хэмээн тодорхойлж болно. Харин оюуны болон материаллаг үнэт зүйлсийг үнэлэх үйлийн үр дүнг үнэлгээ буюу үнэлэмж гэнэ.

Хувь хүний үнэт зүйл, үнэлэмж нь зан, хандлага, хүсэл тэмүүллийг залж чиглүүлж байдаг бол нийгмийн үнэт зүйл, үнэлэмж нь чухал ба чухал бус, хүлээн

зөвшөөрч болох ба хүлээн зөвшөөрөгдөшгүй зүйлсийг зааж өгдөг. Үнэт зүйлийг хүсдэг болон хүсүүштэй гэж ялгана. Үнэндээ бодит байдалд хүсдэг үнэт зүйл ба хүсүүштэй үнэт зүйл бий. Бодит байдалд хүсдэг үнэт зүйл нь олонхын хүлээн зөвшөөрсөн үнэ цэнт зүйл, үүнийг хэмжиж болно. Хүсүүштэй үнэт зүйл нь туйлын шинжтэйгэрээ онцлог. Өөрөөр хэлбэл, хүсдэг үнэт зүйл нь прагматик асуудалтай холбоотой бол хүсүүштэй үнэт зүйл нь үзэл санаа, үзэл сурталтай холбоотой юм.

Хүснэгт 3. Үндэсний түвшинд үнэт зүйлсийг эзэмших хүрээ

Түүх, соёлоосоо эзэмших үнэт зүйлс	Орон нутгаасаа эзэмших үнэт зүйлс	Гэр бүл, бусдаас олж авах үнэт зүйлс	Хувь хүн өөрөө эзэмших үнэт зүйлс
- Монголын баялаг түүх, бусдаас ялгагдах үндэсний өвөрмөц соёл, өв, уламжлал, аж төрөх ёсыг ойлгож, хүндэтгэн, тогтвортой хөгжлийн үзэл санаа, хандлагыг эзэмшинэ.	- Эх орны бүрдэл хэсэг орон нутгаа судалснаар нутгийн хүмүүсийн амьдрал, дүр төрх, тэд удам угсаа, түүх, соёл, үнэт зүйлс, бичил мета хүүрнэлийг тээгч болохыг ойлгож, хүндэтгэнэ.	- Өөрийн улсын тулгуур үнэт зүйлсийн нэг болох гэр бүл, хүн ард зэргийг судалснаар бусдыг ойлгож, хүндэтгэх, бусдын эрх, үүрэг, хариуцлагын ялгаатай байдлыг мэдэрнэ	- Хувь хүн өөрийгөө болон улс, үндэстнийхээ үнэт зүйлсийг ойлгож, хүндэтгэх, хөгжүүлэх чадвар, хандлагыг өөртөө буй болгоно

Хувь хүн-суралцагчид үнэт зүйлс төлөвших товч аргачлал: Үнэт зүйлс нь хувь хүнд дараах үе шат, алхмуудаар төлөвшдөг. Тухайлбал:

1. Үнэт зүйлийн талаар төсөөлөл, ойлголтгүй байх (эхний шатанд) 2. Үнэт зүйлийг ухаарч ойлгон, хүлээн авах 3. Хариу үйлдэл үзүүлэх 4. Үнэт зүйлийн баримжаа, хандлагатай болох; гэсэн үндсэн 4 үе шатаар төлөвшинө. Түүнчлэн боловсролын аксиологийн үүднээс суралцагч болон иргэнд үнэт зүйлс нь: 1. Үнэт зүйлсийг ухаарч ухамсарлах 2. Үнэт зүйлсийн харилцаа, хандлага, чиг баримжаатай болох 3. Үнэт зүйлсийн үүднээс биеэ авч явах; гэсэн үе шатуудаар төлөвшдөг байна.

Хоёр. Монгол улс дахь болон дэлхийн үнэт зүйлсийн судалгаа(World Value Survey), мөн ОХУ, БНХАУ, АНУ, Япон, Энэтхэг, Сиганур, Израйль улсын үнэт зүйлсийн талаарх судалгаанаас

“Монгол улсын хөгжлийн үзэл баримтлал “Алсын хараа 2050” бодлогын баримт бичигт үндэсний “нэгдмэл үнэт зүйлийг” үндэсний “ижилсэл ондоошил” хэмээсэн ба өөр нэг хэсэгт энэ хоёр уялдаатай гээд national identity гэдгийг ижилсэл ондоошил гэж орчуулжээ. Ижилсэл, ондоошил гэх эсрэг утгатай хоёр үгийг нэгтгэсэн нь хоёрдмол утга (oxumoron) илэрхийлж байна. Иймд ялгарал гэсэн нэг үгээр орчуулах нь оновчтой. Тэгээд ч үндэсний ялгарал (national identity) ба



үндэсний үнэт зүйл нь ялгаатай ойлголтууд гэж “үндэсний ялгарал буюу мөн чанар”, “үндэсний үнэт зүйлс” ойлголтыг ялгаатайгаар, зөв тодорхойлох тухай зарим судлаач шүүмжлэл, эргэцүүлэлтэй хандсан байна.

Дээрх бодлогын баримт бичигт чухалчлан дэвшүүлсэн эрхэм зорилго бол үндэсний нэгдмэл үнэт зүйлсийг тодорхойлох, хэрэглэх, итгэл үнэмшил болгох тухай асуудал юм. Энэ зорилгод хүрэх хөгжлийн загвар нь өнгөрсөн, одоо, ирээдүйг оюун санаа, хурд, мөн чанар гэсэн гурван суурь үнэт зүйлээр холбон дүгнэсэн, “үндэсний дахин давтагдашгүй онцлогт суурилсан, дэлхийн дэвшилтэт үзэл санаатай хослуулсан” байх үзэл баримтлал аж.

Онолын хувьд үндэстэн бол нэгдмэл соёл иргэншил, үүнд хэл, соёл, боловсрол, түүх, аж төрөх арга, төрт ёс зэрэг багтах ба мөн хамтын хууль зүйн систем, газарзүйн байршил, хүн ард зэргийг багтаасан орчин үеийн ойлголт боловч угсаатанд үндэслэсэн байдаг гэж судлаачид үздэг. Угсаатан нь хамтын түүх, соёл, домог, дурсамж, үнэт зүйл, бэлгэ тэмдгүүдийн цогц бөгөөд үндэстний үзлийн сал гэдэг. Товчоор, үндэстэн улс нь хэл, соёл, түүх болон үндсэн хуулиар холбогдсон хүмүүсийн том бүлэг.

Үндэсний ялгарал буюу мөн чанар гэдэг нь нэгдмэл үндэстэн болох нь өвөрмөц уламжлал, соёл ба хэлээр нь дамжсан, илэрхийлэл. Харин үндэсний үнэт зүйлс бол тухайн үндэстэн хамтаар нэгдэн оршихуйг ханган, бас хөдөлгөөн, хөгжлийг чиглүүлэгч хүчин зүйлсүүдийн цогц юм. Харин латины idem хэмээх нь “яг тэр зүйл” гэсэн утгатай тул эл утгаар авч үзвэл, үндэсний ижилсэл гэдэг нь үндэстэн, хувь хүний амин чанар, тэдний нийгэмших, бусадтай ижилсэх, мөн бусдаас өөрийгөө ялгах, хамгаалах үүрэг бүхий үнэт зүйл юм.

Судалгаанаас харвал, 2018 онд дэлхийн нийт 28 улсыг хамруулан 8 гол үзүүлэлтээр судалгаа хийж, үзүүлэлт бүрийг олон талаас нь задлан шинжилж, үр дүнг хувиар гаргажээ. Ингээд онооны дарааллаар жагсаахад Монгол улс ерөнхий дүнгээр 100 онооноос 5 оноо авч 23-т Балба, Лоас хоёр улсын өмнө орсон аж. Үндэсний соёл, үнэт зүйлсийн эмзэг асуудалтай холбогдох дүнг үзвэл, Монгол улс гадны соёлын нөлөөнд өртөмтгий (0.5 хувь) гэсэн дүгнэлт хийсэн бөгөөд үүний дотор Япон, БНХАУ-ын нөлөө тус бүр 24 хувь, ОХУ 17 хувь, АНУ 12 хувь, БНСУ 9 хувь нөлөөлдөг гэсэн дүн гарсан байна. Монгол улс бусад улсад өөрөө үзүүлэх соёл, үнэт зүйлийн нөлөөгүй (0.5 хувь) гэсэн үнэлэлтээр хамгийн сүүлийн байранд орсон байна. Энэ мэтээс үзэхэд Монгол үндэстэн өөрийн өвөрмөц соёл, үнэт зүйлсийг төрөл бүрийн сувгаар, ялангуяа боловсролоор дамжуулан олон улсын түвшинд таниулах, түгээн дэлгэрүүлэх зайлшгүй шаардлагатай нь харагдаж байна.

Дэлхийн үнэт зүйлийн судалгаа(World Value Survey)-г дэлхий дахины хүмүүсийн нийгэм, улс төр, эдийн засаг, шашин шүтлэг, боловсрол, соёлын үнэт зүйлсийг шинжлэх ухааны үүднээс академик түвшинд судалдаг олон улсын судалгааны хөтөлбөрөөр хэрэгжүүлдэг. Судалгааны зорилго нь аль үнэт зүйл тухайн улс орон, хүн амын нийгэм, улс төр, эдийн засгийн хөгжлийн явцад (цаг хугацааны явцад) тогтвортой оршиж эсвэл өөрчлөгдөж байгааг илрүүлэх, үнэлэхэд оршино. Энэ зорилгоор хүмүүсийн үнэт зүйл, итгэл үнэмшил, хэм хэмжээг үндэстэн хооронд болон цаг хугацааны өөрчлөлт, хэтийн төлөвт харьцуулан шинжилдэг. Зорилгодоо хүрэхийн тулд Философи, Социологи, Улс

төр судлал, Олон улсын харилцаа, Эдийн засаг, Нийгмийн эрүүл мэнд, Хүн ам зүй, Антропологи, Нийгмийн сэтгэл зүй, Боловсрол судлал зэрэг салбар ухаануудын ололтыг ашигладаг байна.

Судалгааны арга, аргачлалын жишээ болгож, Сингапур улсын үнэт зүйлийн судалгааны дүнгээс хүснэгтээр харуулав.

Хүснэгт 4. Сингапурчуудыг илэрхийлж чадах үнэт зүйл, зан үйлийг тэд өөрсдөө юу гэж үздэг вэ?

Шилдэг 10 үнэт зүйл – Хувь хүний (онцгой ач холбогдлын дараалалгүй)		
2012	2015	2018
<ul style="list-style-type: none"> • Гэр бүл • Нөхөрлөл • Эрүүл мэнд • Аз жаргал • Халамж анхаарал • Шударга байдал • Хариуцлага • Сайн сайхан байдал (биеийн/ сэтгэл хөдлөлийн/ оюун санааны/ ухамсрын) • Хүндэтгэл • Тэнцвэрт байдал (амралт/ ажил) 	<ul style="list-style-type: none"> • Гэр бүл • Хариуцлага • Нөхөрлөл • Аз жаргал • Эрүүл мэнд • Халамж анхаарал • Шударга байдал • Энэрэн нигүүлсэхүй • Эерэг хандлага • Хүндэтгэл 	<ul style="list-style-type: none"> • Гэр бүл • Эрүүл мэнд • Халамж анхаарал • Нөхөрлөл • Хариуцлага • Шударга байдал • Аз жаргал • Энэрэн нигүүлсэхүй • Тэнцвэрт байдал (амралт/ ажил) • Инээд наргиа (хөгжөөнтэй байх)

Сингапурчууд Сингапурын өнөөгийн нийгмээ хэрхэн хүлээн авч байна вэ?

Хүснэгт 5. Сингапурчууд Сингапурын өнөөгийн нийгмээ хэрхэн хүлээн авч байна вэ?

Шилдэг 10 үнэт зүйл - Одоогийн нийгэм (онцгой ач холбогдлын дараалалгүй)		
2012	2015	2018
Kiasu (L)	Kiasu (L)	Kiasu (L)
Өрсөлдөөнд суурилсан (L)	Өрсөлдөөнд суурилсан	Гомдоллох* (L)
Өөртөө төвлөрсөн (L)	(L) Материаллаг (L)	Өрсөлдөх чадвар (L)
Материаллаг хэрэгцээ	Өөртөө төвлөрсөн (L)	Материаллаг (L)
Kiasi (L)	Kiasi (L)	Боловсролын
Үнэт зүйл доройтсон (L)	Буруутгах (L)	боломжууд Буруутгах
Элитизм (L)	Аюулгүй байдал	(L)
Буруутгах (L)	Боловсролын	Kiasi (L)
Ирээдүйн талаарх тодорхойгүй байдал (L)	боломжууд	Хувиа хичээх (L)
Аюулгүй байдал	Эрүүл мэндийн үр дүнтэй тусламж үйлчилгээ	Ахмад настанд үзүүлэх тусламж
	Энх тайван	Үр дүнтэй эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ



Цэнхэр нь 2012, 2015, 2018 онуудад түгээмэл байсан.

(L) = байж болох хязгаарлагдмал үнэт зүйл

* Гомдоллох нь 2018 оны судалгаагаар шинээр гарч ирсэн үнэт зүйл.

Дээрх 10 үнэт зүйлсээс өнөөгийн Сингапурын нийгмийн боловсролын боломж, үр дүнтэй эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээ, ахмад настны халамж зэрэг нь эерэг үнэлэмжүүд бөгөөд эдгээр нь гурван шатны санал асуулгаар анх удаа эхний 10-т багтсан байна. «Энэ нь эерэг өөрчлөлтийн шинж байж болно» гэж үзсэн аж.

Энэтхэг улс соён гэгээрэл, эрх чөлөө, үнэн, итгэл бишрэл, үл хүчирхийлэл, хүлээцтэй чанар гэсэн нийтлэг үнэт зүйлсийг эрхэмлэдэг байна. Жишээлбэл, Энэтхэг үндэстний эцэг гэгддэг М.Ганди энэтхэгчүүдийг нэгдмэл цул болгох тухай үзэл, эрх чөлөөг эрхэмлэгч, үл хүчирхийлэх үзлийг үндэслэгч тэрбээр хүн төрөлхтний нийтлэг үнэт зүйлсийн эсрэг “мөхлийн долоон нүгэл (Seven Deadly Sins)”-ийг: 1. Хөдөлмөрөөр олоогүй баялаг (Wealth Without Work) 2. Хүмүүний ухамсаргүй цэнгэл (Pleasure Without Conscience), 3. Хөндий хоосон мэдэмхийрэл (Knowledge Without Character), 4. Эрхэмлэх суртахуунгүй арилжаа (Commerce Without Morality), 5. Энэрэхүйг гэсэн шинжлэх ухаан (Science Without Humanity), 6. Бие сэтгэлээ өргөөгүй шашин (Religion Without Sacrifice) 7. Баримтлах зарчимгүй улс төр (Politics Without Principle) хэмээн мэргэнээр тодорхойлсон байдаг.

Монгол улс үндэстний нэгдмэл үнэт зүйлс бүрэлдэн тогтсон түүхэн тойм судалгааг түүхч эрдэмтдийн сүүлийн үеийн судалгааны голлох бүтээлүүдэд контент анализ хийх аргаар судалж, үр дүнг гаргав. Мөн Монгол үндэстнийг бусад үндэстнээс ялгаруулахын зэрэгцээ дотооддоо хүн ардыг нь нэгтгэн нягтруулж, хөгжил, тэмүүллийн нь чиглүүлэгч- язгуур соёл, аж төрөх, аж ахуй эрхлэх эрдэм ухаан, амьдралын хэв маяг, ертөнцийг үзэх үзэл, соёл иргэншлийн нэгдмэл илэрхийлэл болох үнэт эрхэмлэлт зүйлүүдийн цогцыг үндэсний үнэт зүйлс (Пүрэв., 2018) хэмээн тодорхойлсон. “Ер нь Монголчууд бээр практик ажилд ашиглаж болохуйц чадвартай хувь хүн, эсвэл бүлэг хүмүүсийг олж илрүүлэх, ажиллуулах жинхэнэ авьяастай үндэстэн байлаа” хэмээн тэмдэглэсэн байна. (Эх сурвалж: Томас Т. Алсен Монгол империализм Хятад, Орос, Исламын ертөнцөд Их хаан Мөнхийн явуулсан бодлого 1251-1259, х. 253. УБ., 2020) хэмээн тэмдэглэснийг бид эргэн санаж, өөрийн үндэстэн, үндэснийхээ үнэт зүйлс, манлайлагч чадавхийг өндөр өргөх ёстой. Эдгээрт үндэслэн Монгол үндэсний үнэт зүйлсийн тогтолцоог дараах байдлаар тодотголоо.

Монгол үндэсний үнэт зүйлсийн тогтолцоо

(нийгэм, хүмүүнлэгийн болон байгалийн ухааны салбар дундын хандлагаар)

Хүснэгт 6. Нийгэм, хүмүүнлэгийн болон байгалийн ухааны салбар дундын хандлагаар

А. Улс төрийн үнэт зүйлсийн тогтоц	Б. Эдийн засгийн үнэт зүйлсийн тогтоц	В. Нийгэм-хүмүүнлэгийн үнэт зүйлсийн тогтоц	Г. Соёл, ёс заншлын үнэт зүйлсийн тогтоц
<p>-Төр, хуулийг хүндэтгэх, төрийн шийдвэр, хуулийн заалтуудыг чанд биелүүлэх</p> <p>-Чингис хааны төрийн үзэл, зарлиг, айлдварууд</p> <p>-Төр, засагтаа шатлан захирагдах (10- тын тогтолцоот удирдлага)</p> <p>-Ёс заншлыг хууль лугаа мөрдөх</p> <p>-Аливаа шийдвэрийг “Бүгдээр хэлэлцвэл буруугүй, бүлээн усаар угаавал хиргүй” хэмээн хамтаар хэлэлцэн гаргаж, даган мөрддөг гэх мэт.</p>	<p>-Монгол газар, байгалийн нөөц баялаг</p> <p>-Нүүдлийн сонгодог мал аж ахуй (5 хошуу мал, тэдгээрийн аж ахуй)</p> <p>-Монгол гэр сууц, гэр тэрэг, орд гэр тэрэг</p> <p>-Монгол үндэсний үйлдвэрлэл, гар урлал, хувцас, үндэсний уламжлалт технологи гэх мэт.</p>	<p>-Ураг төрлийн болон гэр бүлийн харилцаа давамгайлна.</p> <p>-Энэ нь нийгмийн тогтворт байдлыг хангахад тусалдаг.</p> <p>-Ихэс дээдэс, ноёд ба ард иргэд, эгэл доодсын хооронд хүн ёсоор бие биенээ хүндлэх найрсаг харилцаа зонхилоно гэх мэт.</p>	<p>-Чингис хааны билиг сургаал</p> <p>-Төрийн, гэрийн, иргэний ёс</p> <p>-Бэлгэдлийг эрхэмлэх</p> <p>-Монголчуудын нэгдмэл хэл, бичиг</p> <p>-Эх түүх, уламжлалт мэдлэг, технологийн ёс</p> <p>-Ёс заншил, ардын билиг зүй, аман зохиол (зүйр цэцэн үг, домог, тууль г.м.)</p> <p>- Монгол наадам, уртын дуу, морин хуур , хөөмий, бий биелгээ г.м. язгуур соёл, урлаг</p> <p>-Өндөр гэгээн Занабазарын урлагийн сонгодог бүтээлүүд</p> <p>-Бусад үндэстэн, шашныг хүндэтгэн хүлээцтэй харилцах</p> <p>-Өндөр гэгээн Занабазарын урлагийн алдарт бүтээлүүд</p> <p>-Бусад үндэстэн, шашин, соёлыг хүндэтгэн харилцах</p> <p>-Хамтран, хоршин аж төрөх ёс</p> <p>-Уугуул нутаг-нэг нутаг усныхан, хөрш саахалтын хэвтээ чигийн найрсаг харилцаа, бүтээлч сэтгэлгээ</p> <p>-Улс орондоо иргэн төлөвшүүлэх, түүний үзэл санаа, сэтгэл, оюун ухааны төлөвшлийг чухалчлах</p> <p>-Амьдралын хэв маяг, ажил үйлс, зан үйлдээ эцсийн үр дүнг гол шалгуур болгох гэх мэт.</p>

᠖Пүрэв, О. (2020). Монгол иргэнд эх оронч үзэл, үндэсний бахархал төлөвшүүлэх боломж, арга замын судалгаа Сөүл: Данкүүгийн Их сургууль Монгол судлалын хүрээлэн “Монголын бүс нутаг судлал” сэтгүүл Боть 5. №1. х.1-15



Гурав. Онол, түүхийн болон эмпирик судалгааны үр дүн

а. Онол, түүхийн судалгааны үр дүн:

Аливаа улс, үндэсний үнэт зүйл гэдэг нь тэдний түүхэн хувьсал, хөгжлийнхээ явцад бүтээн бий болгосон, өвлөж, хөгжүүлж байхуйц оюун, сэтгэлийн болон эдийн дээд эрхэмлэлт зүйлийн цогц юм. Хүмүүс үндэснийхээ үнэт зүйлд үнэмшиж итгэдэг, зан үйл, сурч боловсрохдоо удирдлага болгодог онцлогтой. Харин хувь хүн буюу хүнийг хамгийн дээд үнэт зүйл гэж үзэж, монгол хүний төрмөл болон олдмол үнэт зүйлсийг судлан тодорхойлох хичээсэн.

Хүснэгт 7. Өнөөгийн Монгол хүний 3 хэв маяг

“Нүүдэлчин” мөн чанар	“Коммунист” мөн чанар	“Неолиберал” мөн чанар
-Түүхэн урт хугацаанд бий болсон дасан зохицох чадвар, прагматизм, эрх, эрх чөлөө, хувь хүний үзэл гэх мэт. -Харин гадаад ертөнцөд прагматик хандаж, өөрт ашигтайг таалж, уян хатан ханддаг онцлогтой.	-Гаргасан шийдвэрийг дагадаг, коллективист, хариуцлагатай зэрэг шинж чанарууд байдаг бөгөөд гадаад ертөнцийг үзэх үзэл нь ОХУ-г таалдаг хэлбэрээр илэрдэг.	- 1990-ээд оноос буй болсон эрх тэгш байх, дэлхийн иргэнсэг, орчин үетэй хөл нийлүүлж алхах хүсэлтэй (Ялангуяа шинэ үеийхэн) зэрэг шинж чанаруудыг багтааж болох ба гадаад ертөнцийг үзэх үзэл нь барууны улс орнуудыг таалдаг.

Бид Монголчуудын онцлог, үнэт зүйлсийн тухай түүхэн харьцуулсан шинжилгээ, дотоод, гадаадын эрдэмтдийн судалгаа, ажиглалтандаа тулгуурлан монгол хүний цөм үнэт зүйлсийн 4 хэмжээст, 8-с дээш бүрдэл бүхий ерөнхий тогтолцоог дараах байдлаар дэвшүүлж байна. Үүнд:

Хүснэгт 8. Монгол хүний үнэт зүйлсийн ерөнхий тогтолцоо

Бие махбодь	Оюун ухаан /танин мэдэхүй/	Сэтгэхүй /сэтгэлгээ/	Сэтгэл /нийгэмшил- ёс суртахуун/
• Эрүүл чийрэг	• Саруул	• Зоримог (зоригтой)	• Уужуу тайван
• Хурд	• Сэцэн цэлмэг	• Гүн	• Элгэмсэг
• Хүч	• Хийсвэрлэн сэтгэх	• Холч	• Цайлган
• Хөдөлгөөний эвсэл	• Суралцах	• Арга билиг	• Энэрэнгүй
• Тэсвэр	• Асуудал шийдэх	• шүтэлцсэн	• Зочломтгой
• Түргэн дасан зохицох	• Ажигч гярхай	• Уран яруу ярих, бичих	• Ичих эмээх
	• Сониуч	• Хэрэглээ (прагматик)-г чухалчлах	• Хамтач
	• Шинжээч	• Ерөнхийгээс тусгай руу	• Тусч
	• Эрдэмч	• Зүйрлэн жиших, Адилтгах (метафорлог)	• Нийтгэч,
	• Байгаль, орчноо мэдрэх	• Бүхэлд нь төсөөлөх	• Хүлээцтэй
		• Дүрслэн илэрхийлэх	• Эрх чөлөөг эрхэмлэх
			• Эв эсийг хичээх
			• Үнэнч
			• Шударга
			• Ажил хөдөлмөр, нэр төрөө дээдлэх
			• Жудаг
			• Үл шунах
			• Үл хомхойрох
			• Үл атаархах
			• Өс хонзон үл өвөрлөх

Б. Монгол хүний үнэт зүйлсийг тодорхойлох эмпирик судалгааны арга зүй, дүн:

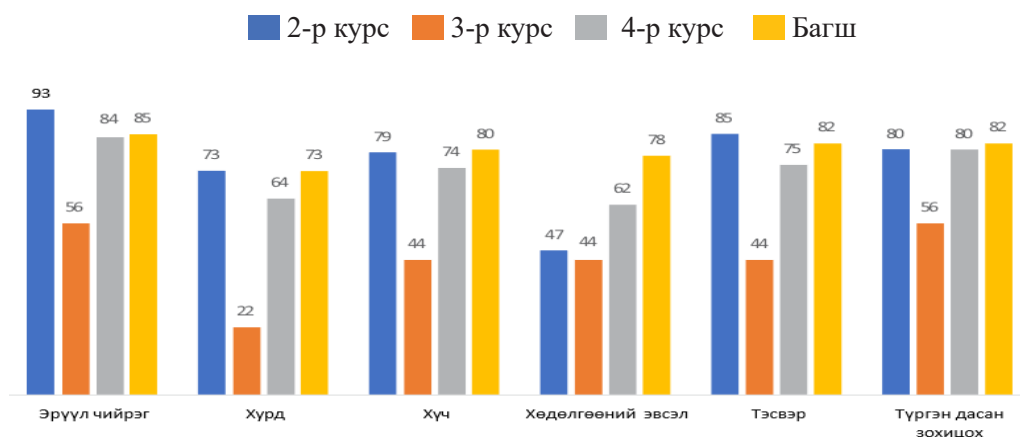
Монгол хүний үнэт зүйлсийг тодорхойлох(үнэлэх) эмпирик судалгааг их, дээд сургуулийн оюутан, Нийслэлийн ЕБ-ын зарим сургуулийн багш нараас хамруулан авсан. Монгол хүний үнэт зүйлсийн тогтолцоог бие махбодь, оюун ухаан, танин мэдэхүй, сэтгэхүй, сэтгэлгээ, сэтгэл, нийгэмшлийг илэрхийлсэн 50 үнэт зүйлээр тодорхойлох(үнэлэх) эмпирик-чанарын судалгааг Лэйкертын хэмжээсийн дагуу, МУИС, МУБИС-ийн оюутнууд, төрийн болон хувийн өмчийн ЕБС-ийн багш нарыг хамруулан, нийт 251 оролцогчоос 2023 оны 1, 2-р сард асуулгын аргаар авч, үр дүнг нэгтгэн гаргав. Судалгааны түүвэрт оролцогчдын ерөнхий мэдээлэл: МУИС-ийн ШУС-ийн 2,3,4- р курсын оюутан-21,МУБИС-ийн НХУС-ийн 2,4- р курсын оюутан-29,МУБИС-ийн БТС-ийн 2,4-р курсын оюутан-102,Төрийн өмчийн ЕБС-ийн багш-50, Хувийн өмчийн ЕБС-ийн багш-49 Нийт 251.

Судалгааны үр дүнг гаргахдаа: Лэйкертын чанарын хэмжээсийн дагуу: Маш их санал нийлж байна, Санал нэг байна; гэсэн хандлага-үнэлгээний чанарын хариулт-бодомжийг нэгтгэж, үр дүнг графикаар дүрслэн харууллаа. Үүнд:



Монгол хүний бие махбодийн үнэт зүйлс

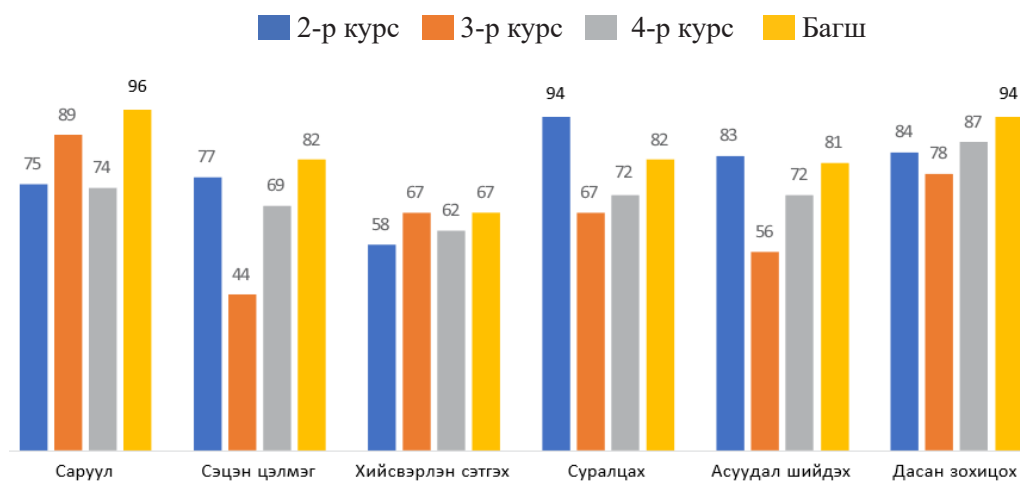
Диаграмм 1. Монгол хүний бие махбодийн үнэт зүйлс



Монгол хүний бие мах бодийн үнэт зүйлс: эрүүл чийрэг, хурд, хүч, хөдөлгөөний эвсэл, тэсвэр, түргэн дасан зохицох; гэсэн бүрдлүүдийн талаар багш нар болон их сургуулийн 2, 4-р курсын оюутнуудын үнэлгээний дундаж 60-87 хувь;

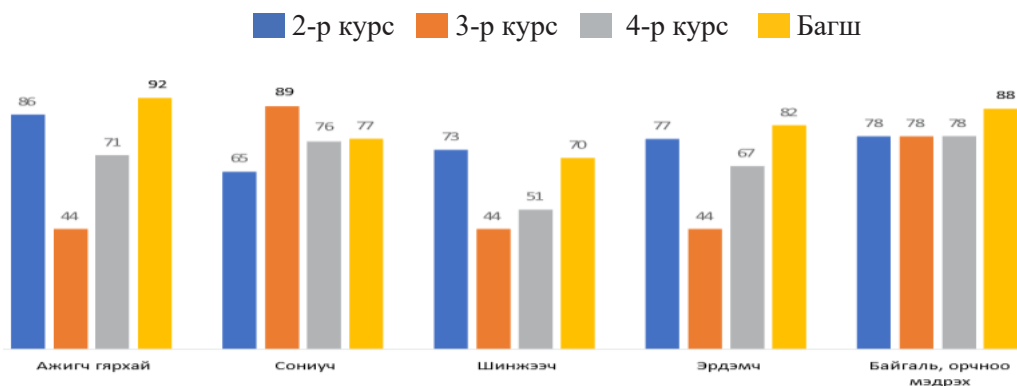
Оюун ухааны үнэт зүйлс

Диаграмм 2. Оюун ухааны үнэт зүйлс



Монгол хүний оюун ухааны үнэт зүйлс: саруул, сэцэн цэлмэг, хийсвэрлэн сэтгэх, суралцах, асуудал шийдэх, дасан зохицох; гэсэн бүрдлүүдийн талаар багш нар болон их сургуулийн 2,4-р курсын оюутнуудын үнэлгээний дундаж 61-91 хувь;

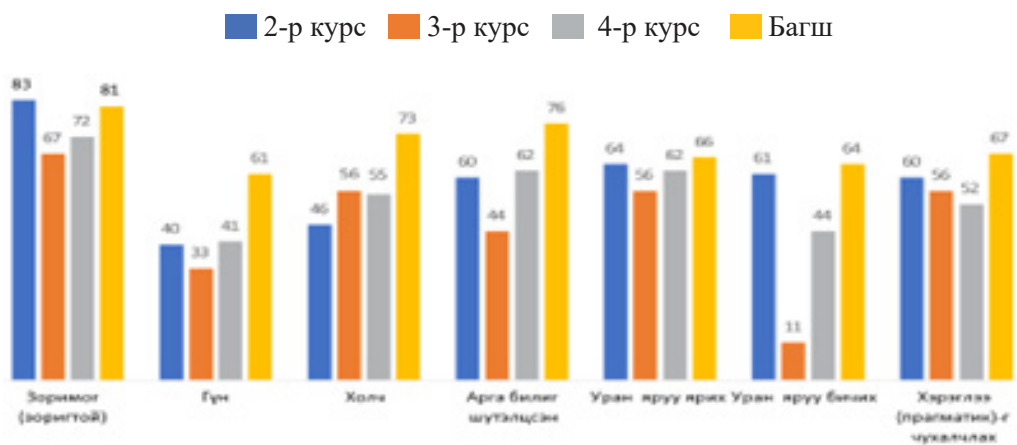
Диаграмм 3. Танин мэдэхүйн үнэт зүйлс



Монгол хүний танин мэдэхүйн үнэт зүйлс: ажигч гярхай, сониуч, шинжээч, эрдэмч, байгаль орчноо мэдрэх; гэсэн бүрдлүүдийн талаар багш нар болон их сургуулийн 2,4-р курсын оюутнуудын үнэлгээний дундаж 60,2-85,3 хувь;

Сэтгэхүйн үнэт зүйлс

Диаграмм 4. Сэтгэхүйн үнэт зүйлс

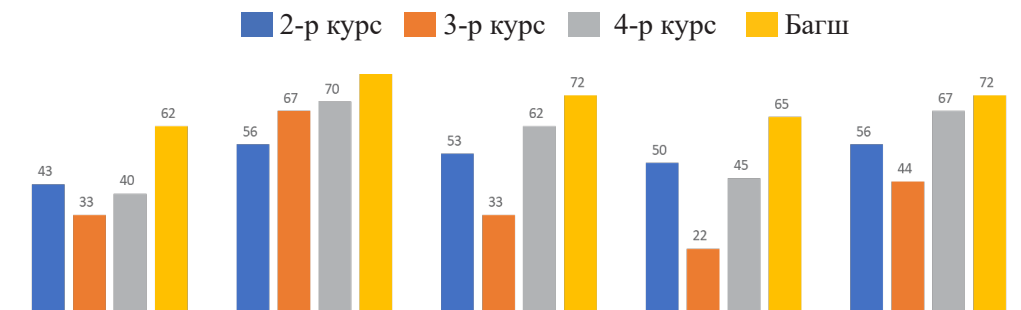


Монгол хүний сэтгэхүйн үнэт зүйлс: зоримог, гүн, холч, арга билиг шүтэлцсэн, уран яруу ярих, уран яруу бичих, хэрэглээг чухалчлах; гэсэн бүрдлүүдийн талаар багш нар болон 2-р курсын оюутнуудын үнэлгээний дундажийн хамгийн бага нь 50.5 хувь, хамгийн их нь 80.2 хувь;



Сэтгэлгээний үнэт зүйлс

Диаграмм 5. Сэтгэлгээний үнэт зүйлс



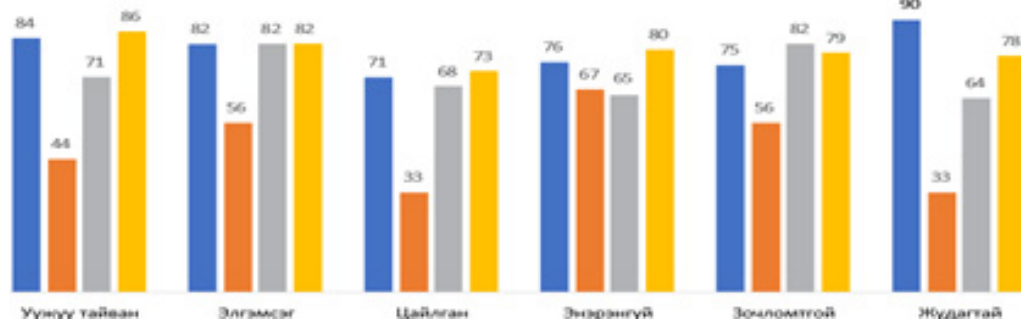
Erөнхийгээс тусгай руу Зүйрлэн жиших, Адилтгах (мегафорлог) Бүхэлд нь төсөөлөх Дүрслэн илэрхийлэх

Монгол хүний сэтгэлгээний үнэт зүйлс: ерөнхийгээс тусгай руу, зүйрлэн жиших, адилтгах, бүхэлд нь төсөөлөх, дүрслэн илэрхийлэх; гэсэн бүрдлүүдийн талаар багш нар болон 2,4-р курсын оюутнуудын үнэлгээний дундажийн хамгийн бага нь 50 шахам хувь, хамгийн их нь 60 гаруй хувь;

Сэтгэлийн үнэт зүйлс

■ 2-р курс ■ 3-р курс ■ 4-р курс ■ Багш

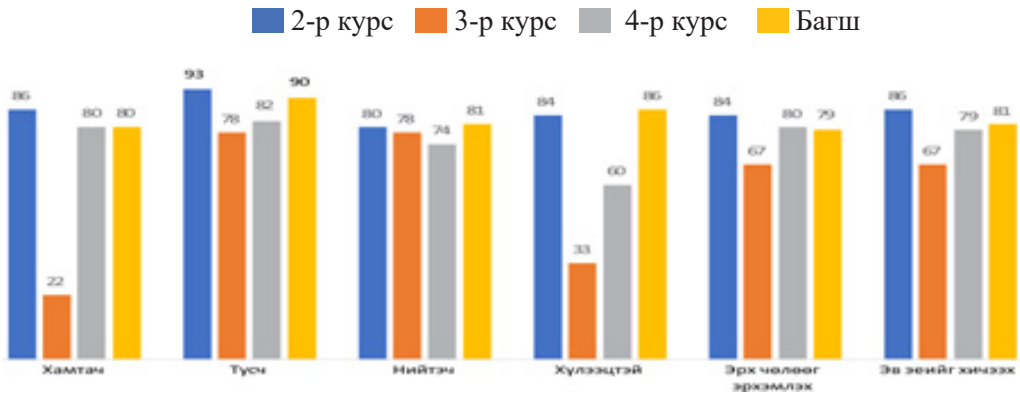
Диаграмм 6. Сэтгэлийн үнэт зүйлс



Монгол хүний сэтгэлийн үнэт зүйлс: уужуу тайван, элгэмсэг, цайлган, энэрэнгүй, зочломтгой, жудагтай; гэсэн бүрдлүүдийн талаар багш нар болон их сургуулийн 2,4-р курсын оюутнуудын үнэлгээний дундаж 70,3-84,6 хувь;

Нийгэмшлийн үнэт зүйлс

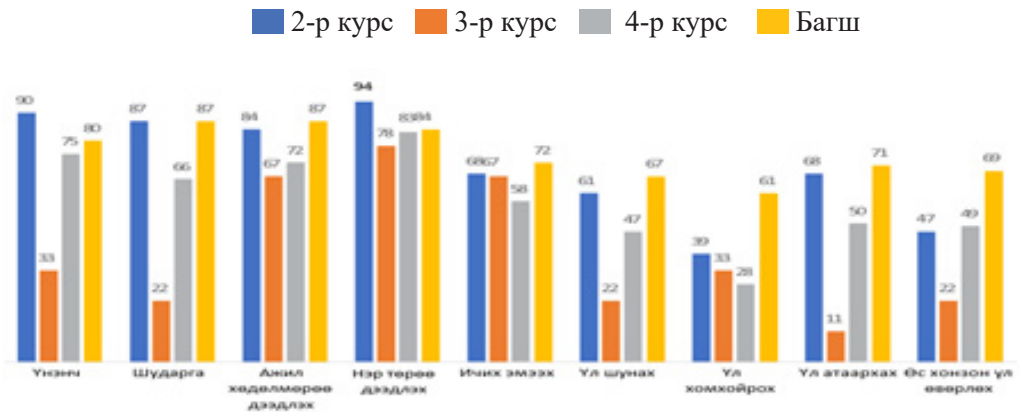
Диаграмм 7. Нийгэмшлийн үнэт зүйлс



Монгол хүний нийгэмшлийн үнэт зүйлс: хамтач, тусч, нийтэч, хүлээцтэй, эрх чөлөөг эрхэмлэх, эв эеийг хичээх гэсэн бүрдлүүдийн талаар багш нар болон 2,4-р курсын оюутнуудын үнэлгээний дундаж 79.3-90.1 хувь;

Ёс суртахууны үнэт зүйлс

Диаграмм 8. Ёс суртахууны үнэт зүйлс



Монгол хүний ёс суртахууны үнэт зүйлс: үнэнч, шударга, ажил хөдөлмөрийг дээдлэх, нэр төрийг дээдлэх, ичих эмээх, үл шунах, үл хомхойрох, үл агаархах, өс хонзон үл өвөрлөх; гэсэн бүрдлүүдийн талаар тухайлбал, үнэнч, шударга, ажил хөдөлмөрийг дээдлэх, нэр төрийг дээдлэх талаарх багш нарын үнэлгээний хувь 80-87 байхад, ичих эмээх, үл шунах, үл хомхойрох, үл агаархах, өс хонзон үл өвөрлөх талаарх багш нар болон оюутнуудын үнэлгээ 67-72 хувь; Эдгээрээс харвал, Монгол хүний үнэт зүйлсийн тогтолцооны бүрдлүүд: бие махбодь, оюун ухаан-танин мэдэхүй, сэтгэхүй - сэтгэлгээ, сэтгэл-нийгэмшил;-ийн талаар бидний дэвшүүлсэн таамаглал үндэслэлтэй болох нь нотлогдож байна.



ДҮГНЭЛТ

1. Судалгааны үр дүнд Монгол үндэстний нэгдмэл үнэт зүйлс бүрэлдэн тогтсон түүхэн тоймыг: Хүннүгийн анхны төр улсын үеэс эхлэлээ тавьж, Их Монгол улс, Монголын эзэнт гүрний үед Монголын нэг нутаг дэвсгэр, монгол угсаат нэг үндэстэн- хүн ам, монгол төр, нүүдлийн сонгодог мал аж ахуй, эдийн засаг, монголчуудын нэгдмэл бичгийн хэл, нэгдмэл бичмэл хууль, монгол ёс суртахуун, зан заншил, Их гүрний нийслэл, монгол дипломат ёс, гадаад харилцаа; бий болсон гэсэн баримтат шалгуураар тодруулж, эдгээр нэгдмэл үнэт зүйлс нь түүхэн үеэс үед өвлөгдөн уламжлагдаж, Богд хаант Монгол улс, Социалист Монгол, Ардчилсан Монгол улсын үед шинэ утга, агуулгаар хувьсан өөрчлөгдөж, ялангуяа ардчиллын нөхцөлд үнэлэмж солигдож байна. Үндэсний үнэт зүйлсийн онол, арга зүйн үндэслэлийг тодотгож, аливаа улс, үндэстний үнэт зүйлс гэдэг нь тэдний түүхэн хувьсал, хөгжлийн явцад бүтээн бий болгосон, өвлөж, хөгжүүлж байх ёстой оюун, сэтгэлийн болон эдийн дээд эрхэм нандин зүйлийн цогц, хүмүүс үндэснийхээ үнэт зүйлд үнэмшиж итгэдэг, зан үйл, хөгжил, тэмүүлэл, сурч боловсрохдоо сэдэл, удирдлага болгодог онцлогтой байна.

Үнэт зүйлсийг хэмжээ далайц, эрэмбээр нь шалгуур болговол, хувь хүний, гэр бүлийн, бүлэг хамт олны, орон нутгийн, улс үндэстний, хүн төрөлхтөн-дэлхий нийтийн, даяаршлын, харин судлах зүйл, арга зүй, хандлагын үүднээс түүхийн, улс төрийн, эдийн засгийн, нийгэм-хүмүүнлэгийн, соёл, ёс заншил, уламжлалын, сэтгэл зүйн, байгаль, техник, технологийн үнэт зүйл хэмээн ангилж болно.

2. Монголын түүхийн голлох он цаг, тухайн зуунуудад (МТӨ II зуун- XXI зууны эхэн) гарсан сурвалж бичиг, ном зохиолууд дахь гадаадын жуулчид, эрдэмтэд, дотоодын бичгийн хүмүүсийн монгол хүний гадаад, дотоод төрх байдал буюу давуу, сул талын тухай илэрхийлэмж, баримтууд нь монгол хувь хүний болон нийгэм, соёлын, боловсролын антропологийн элементүүд, үнэт зүйлсийг агуулсан анхны судалгаа байжээ хэмээн дүгнэж болохоор байна.

3. “Монгол хүн авьяас билигтэй, төв Азийн байгаль цаг уурын эрс тэс нөхцөлд олон мянган жилийн турш дасан зохицсон, амьдралын баялаг туршлагатай, амьдралын асуудлыг олон өнцгөөс нь харж чаддаг, аливаа юмыг харж судалж байгаад монголчилдог, өөрийн болгочихдог, сэтгэхүйн олон талын авьяастай, удмын сан талаасаа ч, соёл талаасаа ч ийм гайхамшигтай өвөрмөц онцлогтой” хэмээн Монголын антропологч эрдэмтэд (Батсуурь, 2019)-ийн хийсэн дүгнэлттэй бидний Монгол хүний үнэт зүйлсийн талаар хийсэн судалгааны үр дүн үндсэндээ тохирч байна.

4. Монгол хүний үнэт зүйлсийн тогтолцоог бие махбодь, оюун ухаан, танин мэдэхүй, сэтгэхүй, сэтгэлгээ, сэтгэл, нийгэмшлийг илэрхийлсэн 50 үнэт зүйлээр тодорхойлохоор Лэйкертын хэмжээсийн дагуу ЕБС-ийн багш нар, их сургуулийн оюутнууд, нийт 251 оролцогчийг хамруулан хийсэн судалгааны үр дүн нь (Диаграмм 1-8-ыг үзнэ үү.) бидний таамаглал, үнэлэмжийг нотолж байна.

5. Монгол хүний цөм үнэт зүйлс болох бие махбодь, оюун ухаан-танин мэдэхүй, сэтгэхүй - сэтгэлгээ, сэтгэл-нийгэмшил; гэсэн бидний дэвшүүлж буй эл 4 хэмжээст, 8-с дээш бүрдэл бүхий ерөнхий тогтолцоо нь шинжлэх ухааны үндэслэлтэй болох нь онол, түүхийн болон эмпирик судалгаан(Grounded theory)-ы огтлолцсон

дүнгээс харагдаж байна. Жишээлбэл, судалгааны хүрээн дэх бүх бүтээл, шинжилгээнд монгол хүн бие бялдарын хувьд хурд, хүч, хөдөлгөөн давамгайл, мөн мэргэн, сэцэн, гүн, ерөнхийгээс тусгай руу сэтгэдэг, зоригтой, тэвчээртэй, үнэнч шударга, дасан зохицомтгой, хүнлэг энэрэнгүй зэрэг биеийн болон сэтгэхүйтанин мэдэхүй, ёс суртахууны давуу талуудыг илтгэн харуулсан үзүүлэлт, үнэлэлт хамгийн олон давтамжтай байгаа зэргээр бас нотлож болно. Тодруулбал, Grounded theory-г үндэслэсэн, эмпирик судалгаа(251 оролцогчийг хамарсан)-ны үр дүнгээс Монгол хүний үнэт зүйлсийг цогцоор тодорхойлох суурь онолыг бүтээж болох тул эл цаашид судалгааг гүнзгийрүүлэн хийх шаардлагатай байна.

Харин уг үнэт зүйлсийн ерөнхий тогтолцооны дэд бүрдэл хэсгүүд дэх сул талууд (хэнэггүй, тооцоо судалгаагүй, залхуу, цаг барьдаггүй, идвэхгүй, хувиа боддог, өөрийн боломжоо дутуу үнэлдэг г.м.)-ыг хэрхэн гэтлэх арга замын асуудлуудыг цаашид шинжлэх ухаанчаар лавшруулан судлах нь зүйтэй.

Ном зүй

Монгол хэлээр:

1. Батсуурь,Ж (2019) “Монголчуудын генийн сувгийн нууцад нэвтрэхүй” х.1
2. Баярсайхан, Д., Болдбаатар, Ж., Гантулга, Ц., Гонгоржав, У., Дашдулам, Д., Дэлгэржаргал, П., ... Энхцэцэг, Д. (2017). Монгол улсын түүх. УБ: Соёмбо принтинг. х.6-7.
3. Дашпүрэв, Д. 2017 Монголын нийгэм УБ., “Сэлэнгэпресс” ХХК х.265.
4. Долгорсүрэн, Ж. (2019). Монголчуудын үнэт зүйлсэд нөлөөлж буй хүчин зүйл. Монгол соёл урлаг судлал. Боть XXXI. УБ: СУИС-ийн хэвлэл
5. Монгол улсын засгийн газар. (2019). Монгол улсын урт хугацааны хөгжлийн үзэл баримтлал “Алсын хараа 2050”. х.91.
6. Монгол улсын Шинжлэх ухааны академи, Философи, социологи, эрхийн хүрээлэн (2013) Монголын нийгмийн өөрчлөлт УБ., “Бэмби са” ХХК
7. Мөнх-Эрдэнэ, Л. (2011). Монголын тусгаар тогтнолын ёгт үр дагавар: Монголчуудыг монголжуу, Монгол Улсыг олон ястны болгосон нь. Олон улсын эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл. УБ:
8. Мягмаржав, Г., Пүрэв, О. (2013). Монгол эх оронч үзэл, хүмүүжлийн тулгамдсан асуудал. УБ: Батлан хамгаалахын их сургуулийн хэвлэх үйлдвэр
9. Одхүү,С. (2019). Монгол менталитет. УБ., Соёмбо Принтинг, ХХК
10. Пүрэв,О.(2021). Монголын боловсрол, сургалтыг хүмүүншүүлэх онол, арга зүй III боть УБ., Соёмбо Принтинг, ХХК
11. Пүрэв,О.(2025). Монгол үндэсний болон монгол хүний үнэт зүйлсийг тодорхойлох судалгаа, үр дүн УБ., Соёмбо Принтинг, ХХК
12. Пүрэв, О. (2018). Монголчуудын амин чанарыг боловсролын сургалтын хөтөлбөрт тусган хэрэгжүүлэх, үнэлэхүй. Сөүл: Данкүүгийн Их сургууль. Монгол судлалын хүрээлэн “Монголын бүс нутаг судлал” сэтгүүл Боть 3. №1. х.61.
13. Пүрэв, О.(2020). Боловсролын хүн судлал ба Монгол хүний суралцахуйн үнэт зүйлийн судалгаа. Сэтгэл судлал, сэтгүүл №5. УБ: Соёмбо принтинг

**Орос хэлээр:**

14. Слостенин, В.А., Чижакова, Г.И. (2003). Введение в педагогическую аксиологию. Москва. Стр.5
15. Таскин, В.С. (1973). Материалы по истории сюнну (по китайским источникам) Вып.2 Москва
16. Шварц, Ш, Бутенко Т.П., Седова Д.С., Липатова А.С. Уточненная теория базовых индивидуальных ценностей: Применение в России. Журнал Высшей школы экономики, 2012. Т.9. Но.1. С.43-70.

Англи хэлээр:

17. Anthony D.Smith. (1991). National identity.
18. Barnard A., Spencer J., (1996). Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology . London: Routledge.
19. Francis Fukuyama, (2015). Political Order and Political Decay: From the Industrial Revolution to the Globalization of Democracy, Farrar, Straus and Giroux, New York.
20. Hofstede, Geert (2001) Culture's Consequences, (Second Edition): Comparing Values, Behaviors,
21. Hofstede, Geert, Gert Jan Hofstede and Michael Minkov (2010) Cultures and Organizations: Software of the Mind. Revised and Expanded Third Edition. New York: McGraw Hill.
22. Inglehart, Ronald, Miguel Basacez and Alejandro Moreno (1998) Human Values and Beliefs: A Cross-Cultural Sourcebook. Findings from the 1990-1993 World Values Survey. Ann Arbor: University of Michigan Press.
23. Kherlen Badarch. Integrating New Values into Mongolian Public Management. -Universtatsverlag Potsdam., 2013.
24. Minkov, Michael (2007) What Makes Us Different and Similar: A New Interpretation of the World Values Survey and Other Cross-Cultural Data. Sofia, Bulgaria: Klasika I Stil.
25. Rokeach M. The nature of human values. -New York.: Free Press., 1973.
26. Reflections on european values honouring loek halman's contribution to the european values study Ruud Luijkx, Tim Reeskens, Inge Sieben (Eds)
27. Theoretical support for the barrett model By Crystal Wiedemann, Ph.D. https://www.valuescentre.com/wp-content/uploads/PDF_Resources/Front_facing_articles/Barrett-Model-Theoretical-Support_Psychology-1.pdf



RESEARCH ON IDENTIFYING MONGOLIAN NATIONAL AND HUMAN VALUES, AND ITS RESULTS

Purev Ochir a,
Professor and Doctor of Sciences (Sc.D), National Institute of Educational Research

Abstract

This study aims to determine the structure and components of Mongolian national values alongside the core values of the Mongolian people through combined theoretical and empirical approaches. The research employs induction, deduction, content analysis, and sociological surveys, utilizing data from international and domestic studies and national policy documents. The findings reveal that the core of Mongolian national values is national identity, manifested through an interconnected set of values including the state, territory, lineage, history, language, culture, customs, and traditional nomadic pastoralism. Furthermore, the study confirms that the essential values of a Mongolian individual comprise wisdom, adaptability, a pragmatic attitude, and nomadic freedom—representing the fundamental identity of the nation. These insights can be seamlessly integrated into all levels of formal and non-formal educational curricula, teacher training systems, and the strategic activities of educational management and policymakers to foster national resilience.

Keywords

Keywords: Values, Mongolian National Values, Mongolian Personal Values, Cultural Model, National Identity.
